

Pirmą kartą ši knyga, kurios netikėta ir nenumatyta sėkmė nustebino ir patį autorių, buvo išleista 1994 metais. Jos teiginiai buvo tiek kritikuojami, kad prireikė parengti antrąjį leidimą, išėjusį po metų su paantrašte „Peržiūrėtas ir papildytas atsakymas kritikams“. Tuomet prasidėjo ir knygelės kelionė po pasaulį. Numatyta ją išversti į devyniolika kalbų. Iš dalies tai jau padaryta – ne tik Europoje, bet ir Amerikoje bei Azijoje. Akivaizdu, kad diada kairė–dešinė tebedomina ir yra gyvai aptarinėjama. Autorius ir leidėjas atsižvelgė į tai, ir dabar, praėjus penkeriems metams po pirmojo jos pasirodymo, siūlo naują knygos leidimą. Tekstas nebuvo pakeistas, išskyrus vieną kitą formalių pataisymą. Tačiau knyga papildyta nauju rašiniu šia tema, knygos autoriaus ir Perry Andersono, *New Left Review* redaktoriaus, laiškais bei šia pratarme, kurioje glaustai apžvelgiami nuolatiniai, platūs, neretai audringi šia tema vykę ginčai.

Vien tik Italijoje pasirodė dvi straipsnių rinktinės: *Destra/Sinistra. Storia e fenomenologia di una dicotomia*

politica (Kairė–dešinė. Politinės dichotomijos istorija ir fenomenologija) (1997) ir *Destra e sinistra, due parole ormai inutili* (Kairė ir dešinė, du tušti žodžiai) (1999); tryš knygos: Marcello Veneziani, *Sinistra e destra, risposta a Norberto Bobbio* (Dešinė ir kairė, atsakymas Norberto Bobbio) (1995); Costanzo Preve, *Destra e sinistra. La natura inservibile di due categorie tradizionali* (Kairė ir dešinė. Nenaudinga dviejų tradicinių kategorijų prigimtis) (1998); Ambrogio Santambrogio, *Destra e sinistra. Un'analisi sociologica* (Kairė ir dešinė. Sociologinė analizė) (1998)¹. Be to, pasirodė įvairių itališkojo leidimo ir

¹ Pateikiu visas cituotų knygų nuorodas išleidimo tvarka: M. Veneziani, *Sinistra e destra, risposta a Norberto Bobbio*, Firenze, Vallecchi, 1995; *Destra/Sinistra. Storia e fenomenologia di una dicotomia politica*, sud. A. Campi ir A. Santambrogio, pratarė A. Negri, Antonio Pellicani Editore, Roma, 1997; C. Preve, *Destra e sinistra. La natura inservibile di due categorie tradizionali*, Edizioni C. R. T., Pistoia, 1998; A. Santambrogio, *Destra e sinistra. Un'analisi sociologica*, pratarė F. Crespi, Laterza, Roma–Bari, 1998; *Destra e Sinistra: due parole ormai inutili*, sud. D. Antiseri ir L. Infantino, Rubbettino, Soveria Mannelli, 1999.

² Kai kurios iš jų: F. Livorsi, *Destra e sinistra secondo Bobbio* (Dešinė ir kairė pagal Bobbio), in *Belfagor*, I, 1995 m. sausio 31 d., 1, p. 93–98; A. Lepschy, *Divagazioni e geometria. A proposito del saggio „Destra e Sinistra“ di Norberto Bobbio* (Nukrypimai ir geometrija. Apie Norberto Bobbio esė „Kairė ir dešinė“), in *Atti e Memorie dell'Accademia Patavina di Scienze, Lettere ed Arti*, CVII, 1994–1995, II dalis: Memorie della Classe di Scienze Matematiche e Naturali, p. 41–53, kur svarstoma galimybė kai kurias mano pateiktas sąvokas interpretuoti geometriškai; G. Bergami, *Ragioni di una dicotomia per Norberto Bobbio* (Dichotomijos priežastys pagal Norberto Bobbio), in *Il Ponte*, LI, 1995 m. spalio, 10, p. 158–161; T. W. Gold, in *American Political Science Review*, 92, 1998 m. kovas, 1, p. 199; J. Gray, *The Defeat of Reason* (Proto pralaimėjimas), in *The Times*, 1996 m. lapkričio 15 d., p. 21.

vertimo, ypač į anglų ir vokiečių kalbas, recenzijų² bei daug straipsnių laikraščiuose ir žurnaluose³.

Nuomonės ir vėl buvo prieštaringos: vieni ir toliau tvirtino esant skirtį aktualią ir galiojant mano pripažintą kriterijų⁴, kiti neigė ir, kaip matyti iš pateiktų veikalų, laikė ją „beprasme“ bei „nenaudinga“ arba

³ Tarp jų E. Peyretti, *Destra e sinistra, violenza e nonviolenza. Cercando un criterio politico* (Dešinė ir kairė, prievarta ir neprievarta. Ieškant politinio kriterijaus), in *Il Foglio. Mensile di alcuni cristiani torinesi*, XXV, 1995 kovas, p. 1 ir 2; M. Walzer, *Sinistra Usa*, scendi dal piedistallo, interviu su G. Bosetti, in *L'Unità*, 1995 m. gegužės 15 d.; A. Sofri, *Caro Bobbio, la sinistra è libertà* (Brangus Bobbio, kairė yra laisvė), in *Panorama*, 1998 m. gegužės 21 d., p. 258.

⁴ Pietro Barcellona interviu su Giuseppe Cantarano patvirtina skirties svarbą, nors ir kilusi sumaištis. Dešinės bruožais jis laiko požiūrį į individą kaip į atskirą atomą, verslui teikiamą pirmenybę prieš visuomenę, valdžios personalizavinį (Vento di destra, ragioni della sinistra, in *Tempo presente*, 1994, 167, p. 35–37); Salvatore Veca kairės pradiniu tašku laiko lygią visų laisvę ir mano, kad siekiant sumažinti žmogaus orumą naikinančias ekonomines, socialines bei kultūrinės sąlygas, reikalinga viena vertybė (Un argomento per la sinistra europea, in *Iride*, X, 1997 gruodis, 22, p. 399–403); viename paskutinių interviu Richardas Rorty teigė, kad „skirtis tarp dešinės ir kairės iš esmės reiškia turtingi prieš vargšus, ir šia prasme kova tarp dešinės ir kairės išliks“ (Ma chi pensa all'uomo bianco?, in *Reset*, 1997 rugpjūtis, 33, p. 39); *Socialismo oggi* (1998), kurį leidžia Pietro Nenni fondas, tvirtinama, kad rinka negali patenkinti visų naujų poreikių, tačiau rinka negali būti priemonė gerinti ir tobulinti žmogaus dorovę, todėl politika, pranokstanti rinką, tačiau neinanti prieš ją, gali patenkinti socialinio teisingumo poreikį, kurio visada siekė socialistiniai sąjūdžiai; prancūzų intelektualų kreipimesi, pavadintame „Una sveglia per la sinistra“ („Žadintuvas kairei“), in *La Stampa*, 1996 m. spalio 31 d., kurį komentuoja Gianni Vattimo, su kaire siejamos šios jai būdingos temos: darbo laiko sutrumpinimas tarptautiniu mastu, solidariam darbui atviresnės ekonomikos skatinimas, vadinamasis pilietybės atlyginimas, kitaip tariant, kiekvienam garantuotos minimalios pajamos.

pripažindami dviejų politinių jėgų priešybę, siūlė taisyti kitokį skirties kriterijų. Įsivirtino ir mintis, kad dabar kairė ir dešinė – tik tuščios dėžės, pripildytos ir toliau pildomos bet koku turiniu, todėl tai esančios ne idėjos, o tik žodžiai, kaskart įgyjantys skirtingas reikšmes⁵.

Nors ir buvo nesutariama dėl skirties reikšmės, vis dėlto tęsėsi sena diskusija dėl kiekvienos iš jos dalių prigimties ir vertės: kairės – nepriklausomai nuo dešinės, ir dešinės – nepriklausomai nuo kairės. Ieškoma atsakymų į tokius klausimus: „Ar kairė (dešinė) dar egzistuoja?“, „Kokia kairės (dešinės) ateitis?“, „O jei kairių (dešinių) yra daugiau negu viena?“ Galėčiau paminti bent dvi šiai temai skirtas knygas, tuo pat metu

⁵ Žr. R. Segatori studiją *Slittamenti progressivi. La sinistra da contenuto a contenitore (Pažangios nuokrypos. Kairė nuo turinio iki talpos)*, in Campi e Santambrogio, *Destra/Sinistra. Storia e fenomenologia*, p. 317–332. Autorius išskiria tris kairę apibrėžiančius „morfologinius nekintamuosius“: „a) specifinė dualistinė visuomenės teorija; b) specifinė skolos visuomenei teorija; c) egalitarinės politikos teorija“. Jis aiškina, kad „galima įrodyti, jog kalbinių morfologinių nekintamųjų stabilumas laike susijęs su subjektu bei faktoriu ir su jais susijusių probleminių sričių kaita; o kairės sustiprėjimo akimirkomis (nuoroda į didelės istorinės svarbos sąjūdžius ir partijas) nesunku pamatyti, kaip radikaliai transformuojasi pirminės tapatybės: jos, pasak įvairių autorių, tarp jų ir Sartori, tolydžio evoliucionuoja į *turinius*, tačiau užsitikrina apsaugą kaip *dėžės*“ (p. 317–318). Autorius pateikia ir išplėtoja Santambrogio pastabą dėl trijų pozicijų debatuose apie dichotomijos teisėtumą; vienos iš jų „atskaitos taškas yra hipotezė, kad dichotomijos sąranga transformuojasi, todėl nebegalima tiksliai atskirti turinių, nes dešinė ir kairė dabar yra tik lengvai pritaikomos dėžės“ (*Destra e sinistra: due dialetti della stessa lingua*, p. 45).

viena kitai priešingas ir simetriškas: Marco Revelli *Le due destre (Dvi dešinės)* (1996) ir Fausto Bertinotti *Le due sinistre (Dvi kairės)* (1997)⁶.

Skirtis kaltinta dėl dviejų priešingų trūkumų: viena vertus, kad yra neapibrėžta, „jovalas“ (Geno Pamponi), „miglotą“ (Giovanni Raboni), kita vertus, kad yra paprasta ir suprastinanti⁷, kitaip tariant, nepajėgia aprėpti sudėtingos visumos, yra jos iškraipoma arba ją užgožia savo dominavimu. Pirmąjį kaltinimą meta tie, kurie save laiko nepriklausančiais nei kairei, nei dešinei arba tokiais apsimeta ir nejaukiai jaučiasi rinkdamiesi vieną ar kitą stovyklą; antrasis kaltinimas būdingas tiems, kurie norėtų vienu metu priklausyti ir kairei, ir dešinei, bet ir vienoje, ir kitoje stovykloje jaučiasi suvaržyti. Dauguma tiesiogiai ar netiesiogiai dalyvaujančių politiniame gyvenime asmenų neserga nei viena, nei kita yda. Polinkis stoti į vieną ar kitą iš kovojančių stovyklų yra natūralus elgesys, daug natūralesnis nei atsiribojimas, panašiai, kaip atsitinka per futbolo rungtynes. Įsitraukiant patenkinamas poreikis identifikuotis, tapti „mes“: mes – dešinieji, jūs – kairieji, ir atvirkščiai. Visi kairieji yra jakobinai, visi

⁶ M. Revelli, *Le due destre*, Bollati Boringhieri, Torino, 1996; F. Bertinotti, interviu su A. Gianni, *Le due ministre*, Sperling & Kupfer, Milano, 1997.

⁷ L. Dalu, *Destra e sinistra antitetice o eguadi?* in Antiseri e Infantino, *Destra e Sinistra: due parole ormai inutili*, p. 52.

dešinieji – reakcionieriai. Nėra nieko paprasčiau, kaip šitaip pasirinkti vieną ar kitą stovyklą. Ir nėra nieko miglotesnio, kaip tos ar kitos stovyklos pasirinkimą lemiančios priežastys.

Kaip minėta, skirties nepripažinimą laikantys būdingu dešiniųjų elgesio bruožu užmiršta, jog šį skirties trūkumą dešinei paprastai priskiria kairieji. Būtų galima ir toliau tęsti šį tarpusavio perdavimų žaidimą. Susiduriame su juo kasdien, ir būtent šis žaidimas su perdavimais palaiko nerimastingos skirties gyvastį. Tokio konfliktinio pasaulio kaip politinis gyvenimas, kuris primena varžybas siekiant nugalėti priešininką, padalijimas į du pusrutulius yra ne suprastinimas, o tiksliai perteikta tikrovė⁸. Tai prilygtų kaltinimui, kad skirtis tarp vyrų ir moterų yra suprastinimas. Būtų galima tarsi banalų argumentą pridurti pastabą, kad nė viena diada nėra tobula, o viena diada niekada nepadalyt pasaulio į du priešingus polių. Jau esu sakęs ir pakartosiu, kad dvi priešingos visumos dalys atmeta arba įtraukia trečiąją, nelygu, ar jos yra konfliktuojančios, ar priešingos. Politiniame pasaulyje būna situa-

⁸ Ernstas Jüngeris aiškino, kad dešinė ir kairė „dabar yra dvi organiškų kategorijų, kaip kūno dalys. Pagalvokite apie rankas. Jos abi reikalingos. Akivaizdu, kad jos abi priklauso viena nuo kitos. Taigi lygiai taip pat reikalingos kairė ir dešinė“. O baigia: „Tačiau esu virš šios schemas, užpildžiusios ideologijų lentynas“ (*I prossimi titani. Conversazioni con Ernst Jünger*, A. Gnoli e F. Volpi, Adelphi, Milano, 1995, p. 29).

cijų, kai dešinė ir kairė siekia išstumti centrą, ir tokiu, kai stengiasi jį įtraukti. Skirtis tarp dviejų polių – kairės ir dešinės – tuo labiau atitinka tikrąją dalyko padėtį, taigi yra paprasta, bet nesuprastinta, kuo labiau politinė sistema pamatine žaidimo taisykle, būdinga idealios ir tobulos politinės demokratijos sistemai, laiko perėjimus nuo vieno poliaus prie kito.

Prieštaravimas, kad kairės ir dešinės skirtis politiniame pasaulyje nėra vienintelė, išties yra suprastinimas: mano knygoje skirtis, paremta egalitarine dešine ir neegalitarine kaire, derinama su skirtimi tarp ekstremizmo ir nuosaikumo. Jos pagrindas – ne tikslų, o priemonių, kurias naudojant siekiama iš anksto užsibrėžto tikslo, skirtumas. Kritikai dažnai apsimeita jos nepastebintys arba į ją neatsižvelgia. Šiuo atveju ne skirtis, o kritikų reakcija yra suprastinta ar supras-tinanti. Kitaip tariant, nerimtai skamba argumentai, teigiantys, kad skirtis yra netobula, nes nė viena skirtis nėra tobula, ar skelbiantys, jog yra ir kitų skirčių, į kurias reikia atsižvelgti, nes pasiūlytoji skirtis nepretenduoja būti vienintelė. Tebus siūlomos ir kitokios negu praecityje siūlytos skirtys – pastaraisiais metais jų buvo gausu. Senosios skirtys taikiai sugyveno su skirtimi tarp kairės ir dešinės, tad ir naujosios skirtys galėtų sugyventi ar jungtis su senąja. Nesunku teigti, kad derama ir priimtina kitokia priešprieša – tarp